

Forsiden af det første nummer af *Slesvigland* fra marts 1980. Billedet af en stensætning fra oldtiden illustrerer fint indholdet af dette og de senere numre af tidsskriftet, hvor mange artikler drejede sig om Slesvigs danske fortid. Kilde: www.dcbib.dk/slesvigland

Slesvigland

– en knast i forholdet mellem flertal og mindretal i Sydslesvig omkring 1980

AF MOGENS ROSTGAARD NISSEN

I artiklen undersøges baggrunden for tidsskriftet *Slesvigland*, der blev udsendt gratis til alle husstande i Sydslesvig i perioden 1980-2010. Der gives en analyse af de interesser, der lå bag udgivelsen, og de besværligheder, der var forbundet med projektet. Rigmanden Traugott Møller stod bag projektet, og han ønskede at bruge *Slesvigland* til at oplyse den sydslesvigske befolkning om områdets danske fortid. Hans langsigtede mål var en adskillelse mellem Slesvig og Holsten, og Sydslesvigs gradvise orientering mod Danmark. Fra tysk side blev *Slesvigland* mødt med heftig kritik.

Indledning

I dag kan opfattelsen af en selvstændig slesvigsk identitet synes ukontroversiel, men sådan var det bestemt ikke omkring 1980. Det vidner debatten om tidsskriftet *Slesvigland* om. Det udkom første gang i marts 1980, og det blev uddelt gratis til alle husstande i Sydslesvig, hvorfor det udkom i mere end 200.000 eksemplarer. Forud var der gået mere end to år, fra de første ideer blev udformet til at tidsskriftet begyndte at udkomme. Udgivelsen af *Slesvigland* medførte en heftig debat, og det blev kritiseret fra både dansk og tysk side. For det erklærede mål var at styrke den slesvigske identitet, og det faldt mange for brystet.

Slesvigland udkom flere gange årligt helt frem til 2010, hvor det blev indstillet. Det skyldtes, at Traugott Møller-Fonden (TM-Fonden), som betalte alle udgifter, var nået til bunden i pengekassen. Derfor var man nødt til at stoppe tidsskriftet. På det tidspunkt var kritikken for længst forstummet, og *Slesvigland* havde opnået status som et tidsskrift, der bragte letlæste og letforståelige artikler om Sydslesvigs natur og fortid.

Hovedvægten i denne artikel er lagt på perioden, inden *Slesvigland* begyndte at udkomme. Det vil sige fra årsskiftet 1977/78 til marts 1980. Ledelsen af det danske mindretal blev stærkt udfordret, da grosserer og rigmanden Traugott Møller pludseligt tilbød at betale mange penge til et nyt tidsskrift i Sydslesvig, men det skulle være på hans præmisser. Han havde et klart nationalpolitisk sigte med tidsskriftet, og det

fik Sydslesvigsk Forening til at trække sig fra projektet, selv om man egentlig også var interesseret i et oplysende tidsskrift, der kom bredt ud i Sydslesvig.

Hovedformålet med artiklen er derfor at afdække, hvad formålet med *Slesvigland* var, og hvilke interesser, der lå bag udgivelsen.¹ I forlængelse heraf vurderes kritikken af *Slesvigland* i foråret 1980, i forbindelse med at de første numre udkom. Denne kritik er vigtig at få med, da den viser nogle dybere interesseforskelle i 1980, som udgivelsen af *Slesvigland* var med til at blotlægge.

Institut für Regionale Forschung und Information (IRFI) udgav i 1985 et hæfte med kopier af avisartikler, der var skrevet om *Slesvigland*.² Heri havde man affotograferet 142 danske og tyske avisartikler, som var skrevet i tidsrummet fra marts 1980 til marts 1985. Det er ingen totaludgivelse, hvor alle artikler om *Slesvigland* er med, idet det alene er tyske artikler og artikler fra Flensborg Avis samt et par enkelte fra Jyllandsposten, Jydske Tidende og Information, som er gengivet. Derimod er flere artikler udgivet i andre rigsdanske aviser fraværende. Der er altså tale om en artikelsamling, hvor der er en overvægt af tyske artikler, og hvor hovedsageligt den tyske kritik præsenteres.

I forordet til artikelsamlingen gav udgiverne klart udtryk for formålet med udgivelsen. Hvor København-Bonn erklæringerne tjente til at sikre roen ved den dansk-tyske grænse, var situationen en ganske anden med *Slesvigland*, der var "en urofaktor i grænselandet og det tjente ikke grænsfreden".³ Man fulgte op med at konstatere, at selv om tidsskriftet ønskede at fremme slesvigsk identitet, så formidlede man ud fra en "ensidig dansk position". Med artikelsamlingen ville man samle artiklerne om den tyske modstand mod *Slesvigland*, ligesom man ville illustrere, at tidsskriftet "også i danske kredse nord for grænsen møder betydelig modstand".

Artikelbogen er med andre ord ingen neutral fremstilling af avisdebatten om *Slesvigland*, som fandt sted i første halvdel af 1980'erne, men som kilde til de tyske synspunkter er den meget anvendelig. Ved at læse artiklerne igennem får man et tydeligt indtryk af, hvorfra især den tyske kritik kom, og hvad den gik ud på. Derfor er den benyttet i denne artikel. Men man får ikke noget fuldstændigt billede af, hvem der støttede *Slesvigland*, og man kan derfor få indtrykket af, at kritikken var entydig, hvilket ikke er nogen korrekt udlægning. I de danske aviser blev *Slesvigland* generelt godt modtaget, både med hensyn til formålet og indholdet af de første numre.

Ud over de nævnte avisartikler er IRFI næsten ene om at have skrevet om *Slesvigland*. I *Sydslesvigs danske historie*, der udkom første gang i 2009, har Jørgen Kühl dog kort forholdt sig til den debat, som *Slesvigland* afstedkom i 1980-81.⁴ Kühl forholder sig mest til den tyske kritik af tidsskriftet, mens kritikken fra dansk og sydslesvigsk side fylder mindre. Der er således ingen, der har analyseret, hvad baggrunden for tidsskriftet var, og hvorfor det blev så heftigt kritiseret i de første år af dets levetid. Denne artikel er derfor baseret på primære kilder. Ud over artiklerne i IRFI's artikelsamling drejer det sig om arkivalier fra Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB). Her er især Sigfred Andresens arkiv benyttet.⁵ Han var *Slesviglands* første chefredaktør, og i perioden fra de første tanker om tidsskriftet blev udformet i foråret 1978 til han i efteråret 1982 blev afløst som chefredaktør af Franz Wingers, samlede han den omfattende korrespondance om *Slesvigland*. Det var især breve til og fra Traugott Møller – som var idéskaberen og ham, der betalte for udgivelsen – men det omfatter også korrespondancen med andre, der var involveret i tidsskriftet. Andresen skabte også et udklipsarkiv med danske og tyske avisartikler om *Slesvigland*, og herfra er der især trukket på de rigsdanske avisartikler. Desuden er der benyttet internt materiale vedrørende *Slesvigland* i Franz Wingers arkiv, ligesom Ernst Vollertsens arkiv er benyttet i forbindelse med afsnittet om uenigheden mellem ham og Traugott Møller i 1978-80.⁶ Endelig er de forskellige numre af *Slesvigland* gået igennem, og de inddrages naturligt i analysen. Det er især redaktionens indledende artikler, der er inddraget.

De første tanker

Det var Traugott Møller, der fostrede ideen til *Slesvigland*. For ham var det helt afgørende, at befolkningen i Sydslesvig blev informeret om områdets danske fortid, og det kunne ikke gå hurtigt nok med at komme i gang med denne opgave.

Ud over at være idéskaberen var Traugott Møller også manden med pengene. Han ejede tekstilfabrikken Møller & Co. i Sønderborg, og han stiftede i 1976 J.C. Møller's Fond, der under tilnavnet "De små glæders fond" gav økonomisk støtte til en række forskellige formål i Sydslesvig, herunder støtte til dårligt stillede sydslesvigere. Han stiftede desuden TM-Fonden, der havde til formål at betale alle udgifter i forbindelse med udgivelsen af *Slesvigland*. Alt i alt en mand, der havde stor ind-

flydelse i Sydslesvig via sin generøse støtte til mindretallet. Han var barnefødt i Flensborg som søn af grosserer J. C. Møller, der var én af mindretallets lederskikkelser i mellemkrigstiden, og som lige efter krigen blev udnævnt til overborgmester i Flensborg. Han havde fortsat tæt kontakt til mindretallet i Sydslesvig efter han var flyttet til Danmark, men som det fremgår nedenfor, så han ikke ubetinget positivt på det arbejde, som især Sydslesvigsk Forening (SSF) stod for. I hvert fald mente han, at der var behov for at komme bredere ud i Sydslesvig for at få den tysktalende del af befolkningen i tale.

I oktober 1977 kontaktede han første gang den nyvalgte formand for SSF, Ernst Vollertsen.⁷ Møller ønskede at skabe en personlig kontakt til SSF-formanden, og i et nyt brev fra december samme år til Vollertsen og Niels Bøgh-Andersen – der var administrator for J.C. Møller's Fond – foreslog han, at SSF skulle være langt mere offensiv i Sydslesvig.⁸ Han indledte med at skrive et længere afsnit om, at det var nu, man skulle føre en aktiv indsats i Sydslesvig for at oplyse den tysktalende del af befolkningen om den danske fortid, fordi der nu var grobund for at overbevise befolkningen om fordelene ved det danske. Han fulgte op med konkret at foreslå, at han via fonden ville betale for et nyt tidsskrift, som gratis skulle udsendes til alle SSF-medlemmer. Det skulle være en "populær, underholdende, seriøs og sandfærdig årlig udgivelse i lommebogformat". I dette og de følgende breve stod det ikke klart, hvor mange gange årligt dette tidsskrift – eller Slesvig-bog som den blev kaldt i starten – skulle udkomme, men det skinner igennem, at det mindst skulle være tre-fire gange om året.

Vollertsen og Møller havde et møde den 29. december 1977, hvor det blandt andet blev aftalt, at Vollertsen og SSF skulle arbejde videre med Møllers ideer om den ny Slesvig-bog. Dagen efter sendte Vollertsen referatet fra mødet til SSF's finansudvalg og til generalsekretæren, Hans Ronald-Jørgensen, for at orientere dem om Møllers forslag.⁹ Vollertsen udtrykte på SSF's vegne en klar interesse i at gå videre med projektet, også selv om Møller gjorde det klart, at han havde et tydeligt nationalpolitisk sigte med bogen. Møller fortalte også, at han ikke ønskede, at bogen blev udgivet i hans eget navn, men at han ville have SSF til at stå som den officielle udgiver. Der var flere grunde til Vollertsens og SSF's interesse, blandt andet at man selv oplevede et behov for øget dansk- og tysksproget formidling om landsdelens kultur og historie. Derfor var udsigten til et sådan tidsskrift betalt af Traugott Møller sød musik. Desuden tilbød Møller at betale yderligere 25.000 kr. årligt til

SSF's pressesekretær, hvilket tydeligvis var med til at øge Møllers popularitet hos SSF.¹⁰

I løbet af marts 1978 begyndte der så småt at komme kurrer på tråden mellem Møller og Vollertsen. Det skyldtes, at Vollertsen havde været rundt i sit bagland i SSF og i Sydslesvigsk Vælgerforening (SSW) for at skaffe opbakning til bog-projektet.¹¹ Det gik fint, og hele vejen rundt var der støtte til projektet. Men Møller var kritisk over for, at ideerne om bogen var kommet ud til en bredere kreds end Vollertsen, Karl Otto Meyer og ham selv. Det ønskede han ikke, men anerkendte dog, at det var nødvendigt for Vollertsen at sikre en bred opbakning bag projektet.¹²

I løbet af april 1978 gled Vollertsen og Møller længere og længere fra hinanden, og i et brev i begyndelsen af maj trak Møller stikket i forhold til SSF.¹³ I brevet kritiserede han Vollertsen for ikke at ville stå ved tidligere aftaler om, at SSF skulle være udgiver af bogen, mens Møller betalte for den. Det fremgår af nogle håndskrevne noter, at Vollertsen og Møller havde en telefonsamtale den 12. juni 1978, og hvis ikke SSF i forvejen havde været ude af projektet, så var de det i hvert fald derefter.¹⁴ Møller havde haft kontakt med en række forskellige mænd, og han oplyste, at Karl Otto Meyer derefter ville gå videre med projektet sammen med Møller. Det fremgår også, at Møller under samtalen havde fortalt endnu mere om sine fremtidsvisioner for Slesvig, og dette skulle tilsyneladende afspejles i holdningerne i den planlagte Slesvig-bog: 1) målet var et selvstændigt Slesvig, i stil med Færøerne, og 2) på sigt skulle der være "slesvigsk selvstyre under dansk højhed". Det var hård kost, og for Vollertsen var det i hvert fald ikke noget han kunne forpligte SSF på.

Derfor blev Karl Otto Meyer i stedet inddraget i projektet. Han havde åbenbart ikke større betænkeligheder ved Møllers nationalpolitiske ønsker. Meyer havde været med på sidelinjen siden årsskiftet 1977/78, og den 10. april 1978 havde han nogle indledende samtaler med Møller.¹⁵ På mødet drøftede de muligheden af "en eventuel regelmæssig udgivelse af en SLESVIG-BOG", som Møller har formuleret det. Projektet var i den absolut indledende fase, og mødet mellem Møller og Meyer bar præg af, at det var foreløbige ideer, der blev udvekslet.

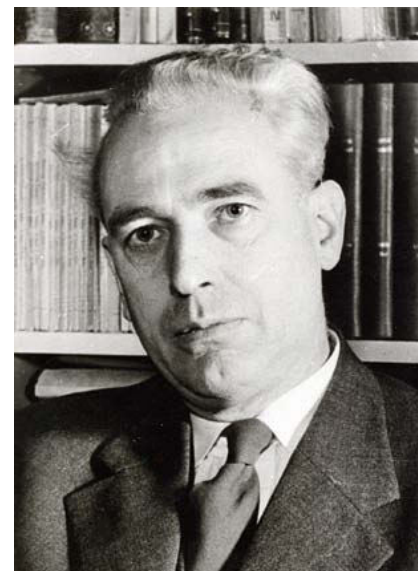
På mødet i april 1978 var det fortsat meget uvist, hvad det hele ville føre til, men Møller var meget indstillet på, at der skulle udgives et eller andet. Han ønskede svar på nogle centrale spørgsmål, der primært havde med økonomien at gøre: hvad ville det koste at trykke omkring 50.000 eksemplarer; hvad ville det koste at udgive "Slesvig-bogen" på både dansk og tysk; hvor ofte skulle den udkomme; og hvornår skulle

det første nummer være ude?¹⁶ Det var i virkeligheden spørgsmål, der fortsatte med at være i spil i mere end et år, og det var først fra sommeren 1979, at detailplanlægningen for alvor gik i gang. Indtil dette tidspunkt skrev Møller mange breve om, hvad han ønskede af tidsskriftet, men hans udmeldinger i de forskellige breve var ofte modstridende og de var generelt vanskelige at omsætte i praksis. Det var først, da han valgte at trække sig fra den praktiske planlægning af tidsskriftet, at der for alvor kom skred i arbejdet.

I den indledende fase var Møller meget interesseret i at få tilknyttet nogle bestemte mænd, der kunne være med til at udvikle og gennemføre projektet. Karl Otto Meyer er allerede nævnt, og indtil midten af 1979 var han en nøgleperson. Dels i den videre udvikling af ideen og dels som leder af Flensborg Avis, der var udset til at trykke og udsende tidsskriftet. Hen over sommeren og efteråret 1978 var Meyer en vigtig sparringspartner for Møller, ligesom han i november 1978 skrev udkastet til det såkaldte "manifest", som indeholdt de overordnede målsæt-

På billedet ses H. P. Clausen og Karl Otto Meyer i forbindelse med, at Clausen blev udnævnt til dansk generalkonsul i Flensborg. De var begge kraftigt involveret i at udvikle Traugott Møllers idé om Slesvigland. Fotografi fra 1997. Kilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Kilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

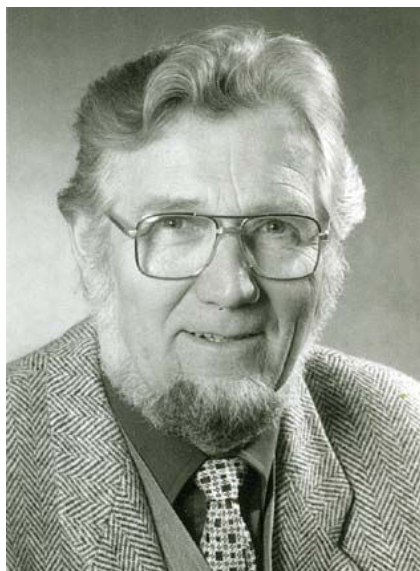
Troels Fink var gennem mange år landsdelens førende historiker. Han accepterede, at der i det første nummer af Slesvigland blev bragt en artikel af ham om Dronning Margrethes besøg i Flensborg i 1978, men ellers ville han ikke have noget at gøre med tidsskriftet. Kilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

ninger. Men efterhånden gled Meyer ud, og fra forsommeren 1979 var han kun perifert tilknyttet *Slesvigland*, ligesom Flensborg Avis var ude af billedet som trykkeri.

I begyndelsen af august 1978 sendte Møller flere breve til Meyer, hvoraf det fremgår, at der endnu ikke var udpeget en chefredaktør, ligesom Møller var i tvivl om, om det overhovedet var nødvendigt med en chefredaktør.¹⁷ Meyer havde foreslået, at der blev etableret en redaktionskomité, hvor medlemmerne – der foreløbigt bestod af Møller og Meyer – skulle være anonyme, og deres opgave var at fungere som en slags interne censorer, der sikrede det faglige indhold. Men Møller lagde også op til, at han selv havde nok materiale til de første fem-seks numre, og at der egentlig blot skulle være en journalist, der "filede artiklerne til", som han udtrykte det.

Det fremgår af brevene fra begyndelsen af august 1978, at Meyer og Møller også diskuterede, hvilke mennesker, der skulle tilknyttes projektet.¹⁸ Møller ville meget gerne have, at historikerne Troels Fink og H. P. Clausen blev en del af redaktionskomiteen. De skulle sikre den faglige lødighed, men Møller ville også gerne kunne trække på deres navne udadtil, da det ville være positivt for *Slesviglands* omdømme. Desuden drøftede Meyer og Møller at kontakte den kendte danske forfatter Palle Lauring og dansk-sydslesvigeren Willy August Linnemann for at få

På billedet fra 1990 ses Sigfred Andresen, der var Slesviglands første ansvarshavende redaktør. Han var inspektør på Bredsted danske skole, og han havde et stort netværk inden for det danske mindretal. Kilde: Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

dem til at bidrage til tidsskriftet. Andre danske og sydslesvigiske navne var i spil, men det havde mest karakter af at være løse forslag.

Sigfred Andresen var en anden nøgleaktør. Han var skoleinspektør på Bredsted danske skole og havde et meget stort netværk inden for det danske mindretal. Allerede fra sommeren 1978 var han inddraget i projektet, og i løbet af de kommende par måneder blev han udpeget til at være ansvarshavende redaktør.¹⁹ På dette tidspunkt var opfattelsen, at posten nærmest var en formalitet, fordi tysk lovgivning krævede, at der skulle være en ansvarshavende redaktør. Meyer og Møller arbejdede fortsat ud fra en idé om, at der både skulle være en egentlig redaktion og en redaktionskomité, der skulle have en slags kollektiv beslutningsmyndighed. Men denne organisering gik man efterhånden bort fra, og da *Slesvigland* udkom, var Sigfred Andresen også reelt den ansvarshavende redaktør. Andresen var Møllers vigtigste samarbejdspartner i forbindelse med projektet, men samarbejdet var ikke gnidningsfrit, og det førte til, at Møller i forsommeren 1979 valgte at træde tilbage og overlade kontakten til *Slesvigland* til direktøren i Møller & Co., Erik Møller.

Traugott Møller og Karl Otto Meyer – og senere Sigfred Andresen – kontaktede som nævnt også H. P. Clausen og Troels Fink for at inddrage dem i arbejdet med tidsskriftet. Enten som skribenter, eller som en del af redaktionskomiteen. H. P. Clausen var historiker og professor

i statskundskab på Aarhus Universitet, og blev senere i 1980'erne minister i forskellige Schlüter-regeringer; formand for Folketinget i 1989 og fra 1997 dansk generalkonsul i Flensborg. Møllers tanke var, at Clausen både skulle levere artikler til *Slesvigland* og være tidsskriftets historiske ekspert. Clausen var helt frem til udgivelsen af det første nummer i marts 1980 inddraget i planerne for tidsskriftet, og han var stærkt involveret i at udvikle formålet med tidsskriftet. Clausen og Meyer udtrykte fra begyndelsen enighed med Traugott Møller i formålet med *Slesvigland*. De syntes begge, at det var vigtigt, at der blev formidlet viden om Slesvigs kultur og historie på både dansk og tysk, så især den tysktalende del af befolkningen i Sydslesvig fik mulighed for at få den "korrekte" historie om Slesvigs danske fortid. Derfor skulle det første nummer udsendes gratis til alle telefonabonnenter i hele Sydslesvig.

Troels Fink var en tredje ekspert, som Møller forsøgte at trække på. Indtil 1979 var han direktør for Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa, men havde tidligere været dansk generalkonsul i Flensborg og endnu tidligere professor i historie ved Aarhus Universitet. Fink var ikke videre begejstret for ideen, og han brød sig ikke om navnet *Slesvigland*. Han indvilgede dog i at skrive en artikel til det første nummer om Dronning Margrethes besøg i Flensborg i 1978, men frabad sig at være med i en anonym redaktionskomité og ønskede i det hele taget ikke at blive inddraget nærmere i projektet.²⁰

Ideerne konkretiseres

Traugott Møller sendte konstant mange og lange breve til især Sigfred Andresen, men også til Karl Otto Meyer og H. P. Clausen. Han kom hele tiden med nye ideer og nye planer, og forslagene hang ikke altid lige godt sammen. I de første mange måneder var planerne luftige og diffuse, både med hensyn til formål, målgruppe og antallet af årlige udgivelser. Det var den vigtigste grund til, at projektet trak ud. Men efterhånden kom der mere hold på ideerne, og planerne blev konkretiseret.

I slutningen af september 1978 kom Møller for første gang med forslaget om, at tidsskriftet skulle hedde *Slesvigland*.²¹ Tidligere havde "Landet Slesvig" været det, der oftest blev benyttet. Sigfred Andresen, Karl Otto Meyer og H.P. Clausen bakkede hurtigt op bag det nye navn, som man herefter holdt fast ved. Møller forklarede, at navnet *Slesvigland* alene skulle skrives på dansk – ikke på tysk i stil med Schleswigland eller lignende – og han mente, at det "udtrykker det geografiske om-

råde fra Skælbækken til Ejderen". Han brød sig ikke om betegnelsen "Sydslesvig", fordi det var geografisk upræcist og værdiladet. Derfor fandt han – og den øvrige kreds – at *Slesvigland* var det bedste navn til tidsskriftet. Navnet var kort og præcist, og grafisk ville det gøre sig godt på forsiden. Møller mente i øvrigt også, at navnet faldt i god tråd med andre navne som Holland, Tyskland, Skotland, Island, Lolland, Sjælland, Himmerland etc. til at beskrive et afgrænset landområde.

Efterhånden som ugerne gik, blev Andresen mere og mere frustreret, og den 7. oktober 1978 skrev han i et privat brev til Meyer: "Det er egentlig min beslutning i dag, at jeg trækker mig ud af det her tidsskriftsvæsen", men han fulgte op med at oplyse, at han ville vente nogle dage med at træffe den endelige beslutning.²² Det skyldtes, at projektet gik ham på nerverne, og at han ikke kunne blive ved med at arbejde på denne måde, hvor Møller konstant sendte breve og kom med nye forslag. I brevet noterede han også, at Jørgen Detlefsen – der var journalist ved NDR og tiltænkt en plads i redaktionskomitéen – havde oplyst, at han på grund af sit arbejde "ikke kunne være med til hans [Møllers] separatistbevægelse".

Andresen valgte at fortsætte som chefredaktør, hvilket egentlig godt kan undre, da han – som beskrevet nedenfor – kom i klemme i en konflikt, der udviklede sig i oktober 1978 mellem Møller og Vollertsen. Men han valgte at fortsætte, da der den 12. oktober 1978 blev afholdt et møde mellem Møller, Andresen, Meyer og Clausen, hvor det blev besluttet at udskyde udsendelsen af det første nummer til september 1979.²³ Indtil da havde planen været, at det første nummer skulle ud i januar 1979. Andresen var meget bekymret for, om det ville være muligt at skaffe nok gode artikler, men hans største betænkeligheder gik på, hvilken rolle Møller skulle have i forhold til tidsskriftet. Møller spillede flere gange ud med, at han ikke skulle være en del af redaktionen, men at han alene ville være rådgiver og komme med forslag til artikler. Og Møller understregede i flere breve, at hans forslag netop var forslag og ikke befalinger. Alligevel var han meget dominerende, både fordi han kom med pengene og da han kom med en lind strøm af ideer. Situationen var uholdbar, og Andresen havde svært ved at leve med Møllers fortsatte indblanding, når han selv var udpeget til at være tidsskriftets chefredaktør.

Det var fortsat meget uklart, hvad formålet med *Slesvigland* var, og i løbet af september og oktober 1978 var der en indgående brevveksling mellem især Møller og Andresen, men hvor også Meyer og i min-

dre grad Clausen kom med indspark. I starten af november 1978 blev der dog skabt nogenlunde klarhed over, hvad formålet skulle være, og hvordan arbejdet skulle organiseres. Det skete på et møde mellem Møller, Andresen, Meyer og Clausen den 2. november 1978, hvor der blev truffet nogle vigtige beslutninger og hvor et såkaldt "manifest" blev vedtaget og rundsendt til mødedeltagerne den 29. november 1979.²⁴ Man aftalte, at TM-Fonden skulle garantere økonomien og at redaktionen skulle indsamle stoffet og tilrettelægge indholdet af hvert nummer. Meyer udformede på stedet et udkast til manifestet, hvor det blev vedtaget, at "SLESVIGLAND er et uafhængigt, tosproget tidsskrift, der på en populær, sandfærdig og fredelig måde fortæller om slesvigske forhold i fortid og nutid." Tidsskriftet ville anerkende Slesvigs forskellige kulturer og sprog, samt at "Slesvig er blevet påvirket af tysk kultur". Men "opgaven skal være, at få befolkningen til at forstå, hvorfor der stadig er en levende danskhed i dette område og samtidig oplyse om, at det er helt naturligt, at folk, der lever i området, finder frem til en identitet i det danske. Ud fra disse principper vil tidsskriftet arbejde for en voksende danskhed i Slesvig."

Dermed var ånden ude af flasken, idet formålet med tidsskriftet altså ikke alene var at formidle neutrale historier om Sydslesvig; man skulle også arbejde for en voksende danskhed. Møller havde hele tiden talt for, at *Slesvigland* skulle være "dråben der udhuler". At det gennem velkrevne og sandfærdige artikler om landsdelens danske fortid løbende påvirkede den del af den slesvigske befolkning, der ikke var særligt tysk eller slesvig-holstensk indstillet, i en dansk retning. I sine breve i september og oktober 1978 havde han løbende argumenteret for, at det erklærede formål skulle være at skille Slesvig fra Holsten, hvilket de tre andre – Andresen, Meyer og Clausen – mente skulle nedtones og i hvert fald ikke udtrykkes åbenlyst.

Det var typisk for arbejdsprocessen, at Traugott Møller allerede dagen efter mødets afholdelse kom med nye forslag til *Slesvigland* i et brev til de tre andre, og at han den 8. november 1978 fulgte op med flere ændringsforlag til de beslutninger, der var truffet på mødet.²⁵ Det var ikke store ændringer, men det var tydeligvis irriterende for de tre andre. Og det var med til at forhale processen med at få udgivet det første nummer.

I de følgende måneder gik der igen studiekreds i den, og man kom ikke længere med den konkrete planlægning af tidsskriftet. Møller sendte fortsat en lind strøm af breve, hvor han kom med nye ideer.²⁶ En væsentlig del af de følgende måneders diskussion gik på, hvor åbenlyst

man skulle være i forhold til hovedpunkterne i manifestet. Skulle man i den første leder skrive direkte, at formålet var at fremme danskheden i Slesvig eller skulle man lade være? Møller gik ind for, at man spillede med åbne kort, og han mente også, at det af lederen skulle fremgå, at det politiske mål var en adskillelse af Slesvig fra Holsten. Det var de tre andre imod, fordi de mente, at det ville få gruppen af tysktalende slesvigere, som ikke var særligt tysk eller slesvig-holstensk indstillede, til at vende *Slesvigland* ryggen. Og derved havde man fejlet fra starten.

På kant med Ernst Vollertsen

Møller kom samtidig på kant med SSF's formand Ernst Vollertsen. Som beskrevet havde Møller allerede ved årsskiftet 1977/78 kontakten med Vollertsen med et forslag om at han ville betale for tidsskriftet, hvis SSF ville udgive det, men drøftelserne løb ud i sandet i maj-juni 1978. Møller sendte et nyt brev til Vollertsen den 2. august 1978, hvor han i meget overordnede vendinger fortalte om, hvad der videre var sket med planerne om tidsskriftet. Det var dog først i et nyt brev den 7. oktober 1978, at han konkretiserede sine egne målsætninger med *Slesvigland*, og det var her, han kom med et tilbud om, at SSF's medlemmer kunne købe tidsskriftet til en særligt lav pris.²⁷ Han opfordrede også Vollertsen til at skrive en velkomstartikel til det første nummer af *Slesvigland*, og vedhæftede et udkast til en artikel, som Vollertsen passende kunne skrive. Som et P.S. noterede han dog, at Vollertsen kunne vælge at rive udkastet til artiklen i stykker, eller han kunne vælge at omskrive den, så teksten passede bedre med hans egne holdninger.²⁸

Seks dage senere sendte Vollertsen et svar til Møller, hvor han i en meget høflig tone takkede for tilbuddet, ligesom han lykønskede Møller med planerne for det nye tidsskrift.²⁹ I det vedhæftede artikeludkast noterede han først, at SSF bød tidsskriftet velkommen, og at der altid var behov for mere oplysning om "forholdene her i vor hjemstavn". Vollertsen noterede videre: "Enhver vil kunne forstå, at det vil være umuligt altid at kunne blive helt enig med initiativtageren og hans idé med dette tidsskrift. Og det er kun godt sådan! Lad "*Slesvigland*" bidrage til at bringe værdifuldt historisk, kulturelt, politisk og alment orienterende materiale til de mennesker, der lever i dette grænseland."

Dette udkast fik Møller op i det røde felt.³⁰ Han mente ikke, at opbakningen var tydelig nok, idet Vollertsen også fremhævede fordelen ved at *Slesvigland* var et uafhængigt tidsskrift. Ud over ovenstående

citater i udkastet til velkomstartiklen, var det især nogle bemærkninger om Møllers person, der faldt ham for brystet. Vollertsen skrev, at han havde lært Møller at kende som en mand "der igennem sin barndom og opvækst og senere manddomsgerning føler en stærk og dybtgående kærlighed til sin slesvigske hjemstavn".

I et langt brev dateret 15. oktober 1978 til Meyer og Andresen, med kopi til Vollertsen, rakkede Møller godt og grundigt ned på Vollertsen.³¹ Han skrev meget direkte, at Vollertsen var løbet fra en aftale om, at SSF skulle udgive Møllers *Slesvigland*, fordi 20 ud af 39 lokale SSF-formænd havde været imod aftalen. Han skrev også, at Vollertsen udmærket vidste, at Møller ikke ønskede at blive nævnt som initiativtager og bagmand, og han tog det derfor som en provokation, når Vollertsen alligevel nævnte ham i artiklen.

I et brev til Andresen og Meyer den 17. oktober 1978 var Vollertsen meget uforstående over for, at Møller kritiserede ham så kraftigt, idet Vollertsen ikke mente, at han havde skrevet noget fornærmende.³² Han mente heller ikke, at han var løbet fra nogen aftaler. I brevet til Andresen og Meyer citerede Vollertsen, at Møller i sit brev til ham krævede, at der i velkomstbrevet kom til at stå: "Enhver vil forstå, at man ikke altid kan blive helt enig med initiativtageren i alle detaljer, dog efterhånden mere og mere". Det ville Vollertsen ikke være med til, idet han skulle stå til regnskab over for SSF's styrelse og de delegerede på SSF's landsmøde.³³

Konsekvensen af denne uenighed var, at SSF ikke længere fik noget med *Slesvigland* at gøre. En anden konsekvens var, at det bragte Sigfred Andresen i en penibel situation, idet han var tæt forbundet med SSF, og denne kontrovers var stærkt medvirkende til, at han på dette tidspunkt overvejede at stoppe som chefredaktør. I forlængelse af brevene mellem Møller og Vollertsen i oktober 1978 skrev Andresen et håndskrevet brev til Vollertsen.³⁴ Det var et meget personligt brev, hvor han var meget kritisk over for Møller, og han forklarede, at Møller simpelt hen ikke kunne se, at Vollertsen stort set havde skrevet det samme i udkastet til artiklen, som Møller selv havde lagt op til. Han noterede også lakonisk, at "han opgiver ikke, så vi fortsætter med at samle stof til første udgave af *Slesvigland*". Og han skrev videre; "Men han er enig – med sig selv – om at ingen forening skal skrive noget i hæftet, heller ikke du for SSF. Nu ser vi så, hvad der videre sker."

I et senere brev dateret 16. marts 1979 til Andresen, Meyer og Clausen betegnede Møller Vollertsen som fornærmet, bedrevidende og jaloux over, at han ikke selv var kommet med ideen til *Slesvigland*, og at han

ikke havde været med til at udforme formålet med tidsskriftet.³⁵ I brevet betegnede Møller Vollertsens holdning som typisk for en del af mindretalsledelsen, der ikke turde vedstå, at man skulle være mere offensiv i Sydslesvig. Møller mente også, at det kun var godt, at *Slesvigland* herefter var helt uafhængigt af SSF, da det øgede tidsskriftets troværdighed.

Møller var altså fortsat ond i sulet, og den 6. april 1979 sendte han et nyt brev til Vollertsen.³⁶ I brevet forsøgte han at forklare, hvorfor han blev så rasende over Vollertsens udkast til introartiklen. I et svarbrev fra Vollertsen til Møller nogle dage senere – som han sendte kopier af til Andresen og Meyer – forsøgte Vollertsen at gyde olie på vandene.³⁷ Han skrev blandt andet, at han ville opfordre Møller til at smide udkastet til velkomstartiklen ud, og han udtrykte, at SSF altid var parat til at yde *Slesvigland* hjælp, hvis der var behov for det.

Det var åbenbart ikke tilfredsstillende for Møller, og den 20. oktober 1979 sendte han et nyt brev til Vollertsen.³⁸ Heri opsagde han støtten på kr. 25.000 årligt fra Traugott Møllers Fond til SSF's pressesekretariat, fordi han manglede svar på, hvad pressesekretæren lavede, og da han generelt var utilfreds med SSF's temasider i Flensborg Avis, KON-TAKT. Møller anførte også, at *Slesvigland* forventedes at udkomme fra foråret 1980, og at han foretrak at bruge sine penge på det. Uenigheden mellem Møller og Vollertsen fik dermed direkte økonomiske konsekvenser for SSF.

Traugott Møller kobles af arbejdet med *Slesvigland*

I brevet den 16. marts 1979 til Andresen, Meyer og Clausen foreslog Møller pludseligt, at tidsskriftet skulle omdeles gratis til alle 217.000 hustande i Sydslesvig.³⁹ Ikke blot det første nummer, som man havde aftalt skulle udsendes til alle telefonabonnenter i Sydslesvig, men også alle de efterfølgende numre. Dette forslag kunne de tre øvrige kun bakke op, og det øgede betydningen af *Slesvigland* betragteligt. Samtidig steg omkostningerne voldsomt, men Møller forklarede, at han havde afsat en bestemt sum penge til fonden, og at 70 % af renteafløstet – ca. 5 mio. kr. årligt – skulle bruges til at udgive *Slesvigland*. Ulempen ved denne løsning var, at antallet af numre pr. år ville variere og afhænge af renteindtægten. Det var også en ulempe, at omfanget nu oversteg Flensborg Avis' trykkekapacitet, og man gik derfor i gang med at afsøge andre muligheder. Det endte med, at Th. Laursens Bogtrykkeri A/S i Tønder påtog sig opgaven.

Traugott Møller var både idéskaber og pengemand bag Slesvigland. Han var født i og voksede op i Flensborg som søn af grosserer J.C. Møller, der i 1945 blev udpeget som overborgmester i Flensborg. Maleri: www.graenseforeningen.dk

Det var stort set den sidste beslutning vedrørende *Slesvigland*, som Møller traf. Det skyldtes, at der i foråret 1979 igen kom store vanskeligheder i samarbejdet mellem Møller og Andresen, Meyer og Clausen. Især Andresen var ved at have fået nok. I et langt brev dateret 28. marts 1979 blev Møller taget i skole.⁴⁰ Andresen anklagede åbenlyst Møller for at være diktatorisk, og han understregede, at de danske foreningers arbejde i Sydslesvig udefra kunne synes som noget rod – hvad Møller åbenlyst mente – men at det skyldtes, at der blev arbejdet demokratisk. Det danske arbejde gik støt og roligt fremad, fordi det var vigtigt at skabe en fællesskabsfølelse inden for mindretallet. Andresen ønskede at forklare Møller, at de fortsatte angreb på Vollertsen og SSF var uholdbare og skadelige. Brevet blev afsluttet med Andresens mål med *Slesvigland*: han foreslog at nøjes med fire årlige udgivelser – i hvert fald i starten – og han ville ikke føre en alt for konfronterende linje, da målet var at komme bredt ud med oplysende artikler, så befolkningen i Sydslesvig løbende blev påvirket.

I slutningen af maj sendte Andresen to nye og sammenhængende breve til Møller.⁴¹ Hovedbudskabet var, at projektet efterhånden var ved at stige ham over hovedet, og at der var behov for at tilknytte en journalist

som medredaktør. Andresen foreslog, at det alene var redaktionen, der planlagde og udgav de enkelte numre, og at Møller og medlemmerne af redaktionskomiteen alene skulle fungere som eftercensur. Endelig noterede han, at det først var nu – hvor der var indgået aftaler med trykkeriet i Tønder – at han for alvor gik i gang med at kontakte mulige skribenter til tidsskriftet. Hidtil havde der været for mange luftige diskussioner og for lidt konkrete planer, til at han havde turdet gøre det.

Møllers svar kom prompte. Allerede den 26. maj 1979 forhørte han sig om, hvad Andresen var utilfreds med.⁴² Han var overrasket over, at Andresen havde sendt mange af Møllers artikeludkast retur, og sluttede med at foreslå: "Jeg trækker mig personlig totalt ud af det hele, spiller afdødsmands rolle, aner ikke hvornår det første nr. udkommer, aner ikke hvad der står i det og hvordan det ser ud og hvem der skriver og hvad der skrives og hvad der afbildes. Jeg kritiserer ikke resultaterne, for det afgørende er jo om sidstnævnte svarer til formålet og ikke hvad jeg mener." Han understregede, at det var et ærligt ment tilbud, og at han ikke ville foretage sig mere, inden han havde modtaget Andresens svar.

I et nyt brev tre dage senere til Karl Otto Meyer og Rolf Lehfeldt – der var økonomiansvarlig på Flensborg Avis – oplyste Møller, at han havde trukket sig fra arbejdet med *Slesvigland*.⁴³ Det skete efter at Andresen havde kontaktet Møller telefonisk, og de to var blevet enige om, at man desværre måtte stoppe planerne for *Slesvigland*. Møller havde sat direktøren på sin tekstilfabrik Møller & Co., Erik Møller, til at udrede de økonomiske mellemværender, herunder især med Flensborg Avis.⁴⁴ Erik Møller havde ved den lejlighed tilbudt at træde til i Traugott Møllers sted og påtage sig opgaven som bindeled mellem Møller og redaktionen på *Slesvigland*. Dermed kom planerne igen på sporet, men nu uden Møllers aktive deltagelse.

Med Erik Møllers overtagelse af ledelsen kom der for alvor skred i processen. På basis af det såkaldte manifest, der var sendt rundt den 29. november 1978, gik han i gang med at få sat system i udgivelsesplanerne. Allerede den 7. juni 1979 rundsendte han et udkast til en plan for tidsskriftet, og frem til den 18. juni blev der foretaget enkelte smårettelser, men hovedindholdet forblev uændret.⁴⁵ Udkastet bar tydeligt præg af, at det var en erhvervsmand, der var vant til at organisere, som nu stod bag. Den havde karakter af at være en egentlig forretningsplan med korte beskrivelser af idégrundlag, formål og organisation. Planen ændrede ikke noget i forhold til det oprindelige idégrundlag, men det blev konkretiseret og gjort praktisk anvendeligt.

Udkastet til organisationen var vigtig, idet der blev lyttet til Andresens nødråb om, at projektet var ved at vokse ham over hovedet.⁴⁶ Andresen skulle som chefredaktør tegne tidsskriftet udadtil og have kontakten til forfattere og andre samarbejdspartnere. En nyansat redaktør – som der endnu ikke var sat navn på – skulle tage sig af at indsamle og redigere artiklerne, ligesom han skulle være ansvarlig for kontoret. Det blev også besluttet, at der skulle tilknyttes en administrator, der tog sig af økonomi, administration etc., og Helge Krempin blev udnævnt til at stå for layout, ligesom han fik ansvaret for billederne i *Slesvigland* og varetog kontakten til trykkeriet. Derved blev Andresen kraftigt aflastet, og det var afgørende for ham, da han ikke ønskede at stoppe sit egentlige arbejde som skoleleder i Bredsted.

I udkastet fra juni 1979 blev der fortsat arbejdet med en redaktionskomité, men da *Slesvigland* udkom i marts 1980, var man gået væk fra den konstruktion. Formentlig primært fordi kompetenceforholdene mellem redaktion og redaktionskomité var uklare.

Hen over sommer og efterår 1979 blev der tilknyttet to medredaktører. Den ene – Otto Lippert – var journalist og tidligere redaktør på Jyllands-Posten, men havde gennem mange år haft tæt kontakt til Sydslesvig. I 1963 udarbejdede han således et udkast til en ny forretningsplan for det fusionerede Flensborg Avis og Südschleswigsche Heimatzeitung, ligesom han maj 1963 fik tilbudt, men takkede nej til at blive udnævnt til ny chefredaktør på Flensborg Avis.⁴⁷ Den anden – Kurt Phillipsen – var skoleinspektør i Sønderborg og formand for Grænseforeningen i Sønderborg.⁴⁸ Sammen med Andresen udgjorde de to *Slesviglands* redaktion. De to medredaktører boede altså begge i Danmark og havde en dansknational profil, hvilket var noget, flere tyske kritikere af *Slesvigland* påpegede.

Frem til foråret 1980 blev forberedelsen af *Slesvigland* gennemført, og i begyndelsen af marts 1980 blev det første nummer udsendt til alle husstande i Sydslesvig. Dermed var der gjort klar til den næste fase i tidsskriftets historie, nemlig reaktionerne på det nye tidsskrift.

Reaktionerne på de første numre af *Slesvigland*

I lederen i det første nummer gjorde redaktionen meget ud af at forklare, at *Slesvigland* var et uafhængigt tidsskrift, og at man via neutrale, oplysende artikler om Slesvig ville styrke en slesvigsk identitet. Men som beskrevet ønskede de oprindelige bagmænd – Traugott Møller,

Sigfred Andresen, H. P. Clausen og Karl Otto Meyer – at bruge tidskriftet til at "arbejde for en voksende danskhed i Slesvig". Dette ønske afspejledes ikke i det første nummer, hvor hovedvægten var lagt på at forklare, hvad man forstod ved slesvigsk identitet. Artiklerne i det første nummer var som følger: Troels Fink skrev om Dronning Margrethes besøg i Sydslesvig i 1978; G. Dreller skrev om Egernførdes historie; Siegfried Lenz om grænseerfaringer; Erik Jensen om øl og brændevin; der var et uddrag af Dora Holms dagbog fra 1864 og Sigfred Andresen afsluttede selv med en lille artikel om Ejderen. Nøgternt vurderet blev ingen nationalpolitiske holdninger luftet i artiklerne, men artiklerne afspejlede områdets danske fortid. Dette til trods skulle man virkelig have den store lup fremme for at opfatte det første nummer af *Slesvigland* som politisk eller polemisk.⁴⁹

I lederartiklen i det første nummer blev det slået fast, at *Slesvigland* "først og fremmest blev skrevet for slesvigere, idet tidsskriftets hovedsigte er at styrke den slesvigske identitet". Det mente redaktionen, der var behov for, fordi Slesvigs forhold gennem historien var blevet påvirket udefra af "magtkampe, kongers og hertugers videregående politiske mål, sammenstød mellem forskellige politiske, sproglige og retslige systemer". Derfor var det intet under, at slesvigerne måtte spørge: "Hvem er vi?"⁵⁰

Redaktionen oplyste videre, at man ville "yde sit bidrag med objektiv formidling og redelig debat" til gensidig dansk-tysk forståelse og respekt. Man byggede den redaktionelle linje på "demokrati og selvbestemmelsesret, på kulturernes og sprogenes ligeberettigelse." Det blev gjort helt klart, at *Slesvigland* ikke var imod noget eller nogen, men alene for Slesvig og slesvigerne. Derved forsøgte man at tage brodden ud af en forventet tysk kritik af, at *Slesvigland* var et dansk tidsskrift, der alene havde til formål at skabe national splittelse i grænselandet.⁵¹

Traugott Møller mente da også, at det første nummer var for slapt. I et privat brev til Erik Møller et par uger efter udgivelsen var han meget kritisk over for lederartiklen.⁵² Han mente, at man fra starten skulle have spillet ud med, at tidsskriftets mål var, at Slesvig skulle løsrives fra Holsten, ligesom han ville have haft en klarere udmelding om kontakten mellem *Slesvigland* og Flensborg Avis. Denne forbindelse hang ikke alene sammen med Karl Otto Meyer, men også ved at Otto Lippert var medlem af Flensborg Avis' tilsynsråd. Erik Møller videresendte en kopi af brevet til Sigfred Andresen, samtidig med at han nedtonede kritikken og bakkede op bag redaktionens arbejde. Hvis Traugott Møl-

lers ønsker til indholdet af lederartiklen var blevet fulgt, ville det have skabt et ramaskrig fra tysk side. Det viser den følgende tids polemik mod *Slesvigland* med stor tydelighed.

Formanden for den slesvig-holstenske hjemstavnsforening, Schleswig-Holsteinischer Heimat-Bund (SHHB), Werner Schmidt, førte an i kritikken.⁵³ Schmidt var tilknyttet FDP og han var tidligere borgmester i Egernførde og statssekretær i arbejds- og socialministeriet i Kiel. I et åbent brev til Troels Fink dateret 25. marts 1980 var han meget kritisk over for *Slesvigland*. Han mente, at det var et dyrt dansk forsøg på at splitte Slesvig og Holsten, og et udtryk for en rigsdansk kulturoffensiv i Sydslesvig. Han anslog meget præcist, at det ville koste 5 mio. kr. om året at udgive otte numre. I brevet kritiserede han Fink for at have benyttet udtrykkene "hertugdømmet Sønderjylland" – og ikke Slesvig – "oprør" i stedet for "folkerejsning" i forbindelse med krigen i 1848 samt "slesvig-holstenisme" om den tyske kulturpolitik i Slesvig. Men hovedkritikken mod Fink var, at han overhovedet havde skrevet en artikel til *Slesvigland*. Det er kendetegnende, at ud over den specifikke kritik af passager i Finks artikel, så forholdt Schmidt sig ikke til indholdet af det første nummer af *Slesvigland*; han var alene polemisk i forhold til, at det overhovedet var blevet udsendt. Han var også kritisk over, at *Slesvigland* alene beskæftigede sig med den tyske del af det gamle hertugdømme Slesvig, mens den danske del – Sønderjylland – var udeladt.

Formanden for Deutscher Grenzverein, Hartwig Schlegelberger, var en anden kritiker. Han var samtidig et højtstående medlem af CDU og mangeårig minister i Slesvig-Holsten. Schlegelberger udtalte sig om tidsskriftet på foreningens generalforsamling i Flensborg i marts 1980, og hans udtalelser blev efterfølgende udsendt som pressemeddelelse.⁵⁴ På overfladen tog han pænt imod det nye tidsskrift, men læser man blot en smule mellem linjerne, var indholdet meget polemisk. Han beskyldte *Slesvigland* for at spille fordækt, og opfordrede til at man åbenlyst fortalte, at målet var en adskillelse mellem Slesvig og Holsten. Han tilskyndede derfor til, at *Slesvigland* spillede med "åbent visir". Samtidig var han – som Schmidt – meget kritisk over, at *Slesvigland* alene beskæftigede sig med den del af det gamle hertugdømme, der lå i Tyskland, mens Sønderjylland var udeladt. Og han antydede kraftigt, at *Slesvigland* var styret fra Danmark og drevet af danske interesser.

Den tyske kritik af *Slesvigland* kom altså fra delstatens politiske top, der havde tætte forbindelser til det liberale FDP og det konservative

CDU. Meget tyder på, at Schmidt og Schlegelberger havde fået adgang til interne informationer om *Slesvigland*. I hvert fald blev der angivet et meget præcist tal for de årlige udgifter ved at udgive tidsskriftet, ligesom de kunne gengive Traugott Møllers mål om en adskillelse af Slesvig og Holsten.

Grenzfriedenshefte ville ikke stå tilbage, og i april 1980 var formanden for Grenzfriedenbund, Artur Thomsen, ude med riven efter *Slesvigland*.⁵⁵ I en kort artikel var han meget kritisk over for målsætningen om at styrke den slesvigske identitet, og han sluttede med at konstatere: "*Slesvigland* er en udfordring. De ansvarlige burde lade bladet gå ind".

De tyske grænseaviser – Husumer Nachrichten og Der Nordschleswiger – var også kritiske over for *Slesvigland*, og i løbet af marts 1980 skrev de flere artikler om det nye tidsskrift.⁵⁶ Mest interessant er lederartiklen i Der Nordschleswiger den 29. marts 1980, "Des Kaisers neue Schleswigsche Kleider".⁵⁷ Det var formentlig Siegfried Matlok, der året forinden var blevet udnævnt til avisens chefredaktør, som skrev artiklen. I lederartiklen blev det fremhævet, at Traugott Møller var bagmanden, og at han betalte alle udgifter i forbindelse med udgivelsen, hvilket beløb sig til ca. 800.000 kr. pr. nummer. Lederartiklen fulgte ellers Hartwig Schlegelbergers kritik, og der blev opfordret til, at *Slesvigland* i det næste nummer tonede rent flag og erkendte at der var tale om en dansksindet kulturoffensiv i Sydslesvig.

På dansk side distancerede Troels Fink sig fra det nye tidsskrift.⁵⁸ Det skete efter han var blevet kritiseret af Werner Schmidt. Ganske vist havde Fink accepteret, at artiklen om Dronning Margrethe blev bragt, men ud over det havde han ikke noget med tidsskriftet at gøre. Han gjorde meget klart, at han var helt uenig i programerklæringen om at styrke den slesvigske identitet, idet han mente, at der kun fandtes danske slesvigere og tyske slesvigere. Allerede dagen efter – den 28. marts 1980 – udsendte SHHB en pressemeddelelse med overskriften "Prof. Troels Fink distanziert sich von »*Slesvigland*«", hvor man opfattede Finks udtalelser som en opbakning til den grænsetyske kritik af tidsskriftet.⁵⁹

Karl Otto Meyer bakkede derimod helt op bag *Slesvigland*, hvilket dårligt kan overraske, idet han jo gennem to år havde været med til at udvikle ideerne bag tidsskriftet. Det var nu ikke noget, han skrev eller sagde noget om. I en artikel i Flensborg Avis den 8. marts 1980, der havde underoverskriften "Det første nummer af det nye tidsskrift lover godt", anmeldte han *Slesvigland*.⁶⁰ Han betegnede det som "seriøs og sagligt velfunderet", ligesom han om Traugott Møller udtalte, at han

"ikke er ude på at stifte ufred, men kun på at yde reel information". I en senere artikel var han stærkt polemisk over for især Werner Schmidts kritik, og påpegede, at når offentligheden var tvunget til at høre på Schmidts og hjemstavnsforbundets holdninger, var *Slesvigland* blot en kærkommen modpol. Da det andet nummer af *Slesvigland* var udkommet i april 1980, skrev Meyer i en leder i Flensborg Avis den 15. april med direkte henvisning til Schlegelberger, at *Slesvigland* kæmpede med åbent visir.⁶¹ Han mente, at det andet nummer var endnu bedre end det første, og han anførte, at det var fuldt berettiget, at tidsskriftet ville styrke den slesvigske identitet selv om det irriterede de tyske grænseorganisationer. For – som han konstaterede – selv om både SSW og SSF havde et andet hovedsigte kan det "dog aldrig være grund til at benægte *Slesviglands* berettigelse".

I løbet af den første måned blev der også skrevet enkelte artikler i både den nationale tyske og danske presse. I artikler i Die Welt den 31. marts 1980 og i Frankfurter Allgemeine Zeitung den 1. april 1980 blev debatten om *Slesvigland* og slesvigsk identitet refereret, men uden at aviserne kom med nye indlæg i debatten.⁶² På dansk side skrev en række aviser om debatten efter at det første nummer af *Slesvigland* var udkommet, men især en artikel i Politiken den 30. marts 1980 med overskriften "Danmark ved Ejderen" ridsede debatten godt op.⁶³

Kritikken fra tysk side var forventet af *Slesviglands* redaktion, og man gjorde ikke ret meget for at forsvare sig mod den. I lederen i det andet nummer fra april 1980 forholdt redaktionen sig overhovedet ikke til den konkrete kritik, der var kommet frem.⁶⁴ I stedet fremhævede man betydningen af den fredelige sameksistens mellem forskellige nationale grupper i grænselandet, hvor man levede "fredeligt ved siden af hinanden og med hinanden". Men redaktionen kom også med en besk kommentar: "Der findes stadig mange i det tyske flertal, der ikke kan godtage den danske folkedels kulturelle indsats. De står ofte uforstående og afvisende overfor den. Det er næsten, som om de ikke ved, at Slesvig er en gammel dansk landsdel, hvor dansk naturlig har hjemme, og hvor tysk gennem århundreders påvirkning har vundet hjemstavnseret." Og derfor havde *Slesvigland* sin berettigelse.

Slesviglands redaktion var også forberedt på kritik fra en del fra det danske mindretal. I månederne inden udgivelsen blev det diskuteret, hvordan det danske mindretal skulle udvikle sig fremover, og hvilke reaktioner man kunne forvente, når *Slesvigland* begyndte at udkomme. Særligt Erik Møller – der fra sommeren 1979 havde overtaget projektet

på vegne af Traugott Møller – lagde stærkt vægt på, at man skulle føre en "både-og-politik", hvor hånden blev rakt ud til den tysktalende del af befolkningen, for ad åre at overbevise dem om værdien af det danske. Den holdning faldt i god tråd med især Traugott Møllers opfattelse, men også Karl Otto Meyer, Sigfred Andresen og H. P. Clausen havde tidligere givet udtryk for noget lignende. Erik Møller opfattede især SSF's politik som "enten-eller", hvor man krævede, at medlemmer af mindretallet bakkede op bag alle danske aktiviteter i Sydslesvig. Det mente Erik Møller var en forfejlet politik, og han forventede derfor kritik fra SSF's side.⁶⁵

Formanden for SSF, Ernst Vollertsen, lagde i midten af april afstand til *Slesvigland* på SSF's amtsgeneralforsamling i Husum.⁶⁶ Baggrunden var, at "der for mig ikke eksisterer nogen slesvigsk identitet i dag", og derfor var denne målsætning irrelevant for ham. Hvis tidsskriftet derimod kom med "objektive historiske redegørelser om vor landsdels historie" kunne det efter hans opfattelse tjene til at udbrede kendskabet til Sydslesvigs historie.

W. L. Christiansen var en anden kritiker. Han havde været med i ledelsen af SSF og SSW siden de første efterkrigsår, og i et læserbrev den 17. april 1980 angreb han *Slesvigland* på to punkter.⁶⁷ Det første punkt vedrørte den slesvigske identitet, som han så helt anderledes på end tidsskriftets redaktion. Men i modsætning til Fink og Vollertsen var Christiansens argument politisk betinget. Han henviste til, at nogle af mindretallets koryfæer – Svend Johannsen, Hermann Clausen og Berthold Bahnsen – i årene efter krigen "ville stille Dannebrog i krogen og i stedet bruge de to løver". Det havde han selv kæmpet imod sammen med blandt andet Samuel Münchow, Frederik Mommsen og Iver Callø, "der holdt på at vi skulle gå den direkte vej og vise flag". Christiansen forklarede videre, at han som landssekretær i SSW en overgang fik taleforbud på landsmøderne, "fordi jeg gik ind for den danske fløj". Christiansen ønskede ikke, at der igen blev åbnet for denne fløjkrig inden for mindretallet. Det andet kritikpunkt var i forhold til de penge, der blev brugt på at udgive tidsskriftet. Han takkede *Slesvigland* for, at den havde skabt en god og vigtig debat, men fulgte op med retorisk at spørge, om "det ikke havde været muligt at opnå en lignende virkning med et betydeligt mindre beløb". Han konstaterede også, at man for de mange penge "sandelig kunne have fået noget mere fornuftigt".

Samme dag skrev Nicolaj Büchert et andet læserbrev i Flensborg Avis.⁶⁸ Hans ærinde var at prise *Slesvigland*, som han mente var et me-

get nødvendigt tiltag, da den tysktalende del af befolkningen aldrig havde haft mulighed at få noget at vide om Slesvigs danske fortid. I læserbrevet kom han med nogle meget kraftige udfald mod især Werner Schmidt, der blev taget som eksponent for den tysk-prøjsiske undertrykkelse af den danske folkegruppe i Slesvig. Til sidst var han meget kritisk over for Troels Fink generelt, og specifikt i forhold til Finks udtalelser imod *Slesvigland*. Büchert fik tegnet et billede af Fink som en modstander af det danske mindretal i Sydslesvig, og det arbejde, der blev gjort for at bevare og fremme danskheden.

Herman Hunger stod for et tredje indlæg i Flensborg Avis den 17. april 1980.⁶⁹ Han var formand for Ejderlandets Samfund, og han støttede op bag *Slesvigland*, selv om han – som overskriften "sig hjemstavnsfølelse og ikke det pjattede: slesvigsk identitet!" – var kritisk over for omtalen af slesvigsk identitet. Hunger opfattede Vollertsen og Finks kritik som forventelig, for "hvornår har de med de etablerede meninger og i de etablerede positioner undladt at fare ud imod medmennesker, som vovede at vise et selvstændigt initiativ på tværs af vanetænkningen? At have den frækhed ikke at spørge om lov først: det er formasteligt!"

Nogle uger senere skrev lærerstuderende Nils Vollertsen et læserbrev i Flensborg Avis.⁷⁰ Han advarede mod en hård nationalistisk retorik, som han mente var kendetegnende i de tre læserbreve den 17. april 1980, og som ikke tjente til national afspænding i grænselandet. Derefter fulgte han op med at bruge det samme argument som sin far, Ernst Vollertsen: "Forudsætningerne for udgivelsen af bladet smuldrer dog, idet der for mig ikke findes nogen slesvigsk identitet, men kun en dansk, en frisisk og en slesvig-holstensk". Og som W. L. Christiansen mente Nils Vollertsen, at de mange penge, som Traugott Møller brugte på projektet, ville gøre væsentlig bedre fyldest "på sociale og humanitære formål, på udbredelsen af Flensborg Avis og på forbedringen af vort arbejdes ydre rammer." Nils Vollertsen afsluttede med at opfordre Karl Otto Meyer og SSW til – som Ernst Vollertsen og SSF – at tage klarere afstand fra *Slesvigland*. Det skulle ske "for at undgå en yderligere forværring af klimaet i Sydslesvig."

Efterhånden fortonede den dansk-sydslesvigske kritik af *Slesvigland* sig. Men fra tysk side fortsatte kritikken med at fremkomme, hver gang der udkom et nyt nummer af *Slesvigland*. Først i 1990'erne forstummede kritikken.⁷¹ *Slesvigland* blev aldrig det propagandatidsskrift, som nogle på tysk side advarede imod, hverken da Sigfred Andresen var chefredaktør, eller da hans efterfølger tog over. Men der var vedbli-

vende en vis mistro i forskellige tyske kredse mod tidsskriftet, fordi det især var den danske fortid i Slesvig, der blev præsenteret i artiklerne. Og fordi teksterne både var på dansk og tysk og dermed rakte klart ud over mindretallets egen kreds.

Sammenfatning

Slesvigland var et tidsskrift, der gratis blev sendt til alle husstande i Sydslesvig fra marts 1980 til det blev lukket i 2010. Der blev udgivet i alt 148 numre – flest i begyndelsen og færrest i de sidste år.

I lederen i det første nummer af *Slesvigland* i marts 1980 understregede redaktionen, at formålet var at fremme den slesvigske identitet. Det skulle ske ved at "lade kyndige folk i tilgængelig form fortælle om det slesvigske grænseområdes kultur og historie, om kunst og hverdagsliv, om sæd og skik, traditioner og skelsættende begivenheder." Det kan vanskeligt opfattes som noget propagandistisk udspil, men alligevel var kritikken af tidsskriftet massiv. Ledelsen af de tyske grænseforeninger mente, at der var tale om en rigsdansk kulturoffensiv i Sydslesvig, mens kritikken fra dansk side mest var rettet mod opfattelsen af slesvigske identitet. Fra både dansk og tysk side var der kritik af, at *Slesvigland* skabte national uro. Der var dog også mange sydslesvigere, og mange rigsdanske aviser, der var meget tilfredse med det nye tidsskrift og som berømmede både formålet med og indholdet af *Slesvigland*.

Traugott Møller var både initiativtager, pengemand og drivkraft bag *Slesvigland*, men han var samtidig projektets hovedproblem. Han var en excentrisk rigmand, men hans ideer var dybest set anakronistiske. Han ønskede at bruge *Slesvigland* til at fremme danskheden via det særligt slesvigske, og hans langsigtede mål om en adskillelse af Slesvig og Holsten hørte den umiddelbare efterkrigstid til. Tankegodset gik tilbage til Jens Jessen, Ernst Christiansen og Claus Eskildsen, og byggede på en antagelse om, at befolkningen i Sydslesvig grundlæggende er dansk, men at der er behov for at bevidstgøre den om det. Han var samtidig meget svær at samarbejde med, og hans konstante idéstrøm var flere gange ved at få projektet til at strandе.

Samtidig tiltalte Traugott Møllers ideer visse dele af det danske mindretal. Blandt andre var Karl Otto Meyer og Sigfred Andresen enige i opfattelsen af, at man skulle række hånden frem til den store del af befolkningen i Sydslesvig, som ikke var videre tysknationalt indstillet, for at indfange dem i det danske arbejde. De delte en utopisk forventning

om, at man via målrettet oplysning og information kunne omvende befolkningen i Sydslesvig til at bakke op bag den dansk-slesvigske side.

Mindretalsledelsen havde mere end svært ved at sige fra over for Traugott Møllers planer og hans mange penge. På den ene side delte både SSF samt SSW og Flensborg Avis repræsenteret ved Karl Otto Meyer ønsket om at udbrede kendskabet til den danske fortid og kultur i Sydslesvig. På den anden side var Møllers ideologiske målsætning så skrap, at først SSF og siden SSW og Flensborg Avis trak sig ud af projektet. Derfor var det korrekt, da *Slesvigland* i det første nummer kunne proklamere, at det var et uafhængigt tidsskrift. Troels Fink sagde fra på et tidligt tidspunkt – selv om han udgav en artikel i det første nummer – og H. P. Clausen forsvandt ud af arbejdet, da processen for alvor blev sat på skinner i løbet af sommeren 1979 i forbindelse med, at en egentlig redaktion blev udpeget. Karl Otto Meyer havde heller ikke noget med planlægningen at gøre i det seneste år inden udgivelsen af det første nummer, men han bakkede offentligt op bag *Slesvigland*, da det blev kritiseret i marts-april 1980.

Den grænsetyske kritik var forventet og forudsigelig. Kritikken gik næsten alene på, at *Slesvigland* overhovedet blev udgivet og udsendt gratis over hele Sydslesvig, mens kritikken af indholdet af tidsskriftet var meget beskeden. Kritikken hang nøje sammen med personen Traugott Møller og de mange penge, han brugte på projektet. Fra tysk side blev *Slesvigland* opfattet som en rigsdansk kulturoffensiv i Sydslesvig, hvilket også Siegfried Matlok og Det Nordschleswiger advarede imod. Den intense kritik af målsætningen om at fremme den slesvigske identitet fra både grænsetysk og dansk-sydslesvigske side må vel i dag betragtes som skudt noget over målet. I hvert fald er det en kritik, man vanskeligt kan forestille sig i nutiden, hvor udtrykket "Zweistromigkeit" for længst er blevet accepteret som et udtryk for, at mindretallene på begge sider af grænsen er påvirket af både dansk og tysk kultur. I dag bliver en slesvigske identitet nærmest opfattet som et positivt brand for grænselandet og som noget, der er knyttet til åbenhed og national tolerance.

KILDER

Utrykte kilder:

Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB):

P219 – Franz Wingenders privatarkiv
P278 – Sigfred Andresens privatarkiv
P411 – Ernst Vollertsens privatarkiv

Trykte kilder:

Slesvigland – www.dcbib.dk/forskningsafdelingen/slesvigland

Flensborg Avis – www.fla.de

NOTER

- 1 Artiklen er baseret på tre kronikker i Flensborg Avis den 24.-26. maj 2016 med titlerne: "Slesvigland – slesvigsk identitet"; "Slesvigland – en dråbe der udhuler" og "Slesvigland – en dansk kulturofensiv?", som er redigeret og udvidet.
- 2 IRFI: *Fünf Jahre SLESVIGLAND. Eine Zeitschrift im Spiegel der Presse*, 1985.
- 3 IRFI, 1985 forord.
- 4 Kühl 2009, s. 268-272.
- 5 ADCB, P278.
- 6 ADCB, P219 og P411.
- 7 ADCB, P411-2; brev dateret 19. oktober fra Traugott Møller til Ernst Vollertsen.
- 8 ADCB, P411; brev dateret 6.12.1977 fra Traugott Møller til Ernst Vollertsen og Niels Bøgh-Andersen.
- 9 ADCB, P411-2; referat skrevet af Ernst Vollertsen af møde mellem Traugott Møller og Ernst Vollertsen den 29.12.1977.
- 10 ADCB, P411-2; Bevillingsskrivelse dateret 11.1.1978 til SSF v/Ernst Vollertsen, underskrevet af E. Winston Rasmussen på Traugott Møllers Fonds vegne.
- 11 ADCB, P411-2; Brev dateret 2.3.1978 fra Ernst Vollertsen til Traugott Møller.
- 12 ADCB, P411-2; brev dateret 6.3.1978 fra Traugott Møller til Ernst Vollertsen og brev dateret 9.3.1978 fra Traugott Møller til Karl Otto Meyer.
- 13 ADCB, P411-2; Brev dateret 4.5.1978 fra Traugott Møller til Ernst Vollertsen.
- 14 ADCB, P411-2; Ernst Vollertsens håndskrevne noter vedr. telefonmøde med Traugott Møller 12.6.1978.
- 15 ADCB, P278-1 – brev dateret 10.4.1978 fra Traugott Møller til Karl Otto Meyer.

LITTERATUR

- Kühl, Jørgen: Fra afgrænsning til medborgerskab – 1955-2009, i Lars N. Henningsen (red.): *Sydslesvigs danske historie*, 2009, s. 237-333.
- Institut für Regionale Forschung und Information (IFRI): *Fünf Jahre SLESVIGLAND. Eine Zeitschrift im Spiegel der Presse*, 1985.
- 16 Ibid.
 - 17 ADCB, P278-1; breve dateret 2.8-1978; 4.8.1978 og 7.8.1978 fra Traugott Møller til Karl Otto Meyer.
 - 18 Ibid.
 - 19 ADCB, P278-1; breve mellem Traugott Møller, Sigfred Andresen og Karl Otto Meyer i perioden september-november 1978.
 - 20 Ibid.
 - 21 ADCB, P278-1: Breve dateret 28.9.1978 og 30.9.1978 fra Traugott Møller til Sigfred Andresen.
 - 22 ADCB, P278-1: Brev fra Sigfred Andresen til Karl Otto Meyer.
 - 23 ADCB, P278-1: Referat af møde den 12.10.1978 skrevet af Sigfred Andresen samt brev fra Traugott Møller til Sigfred Andresen, dateret 13.10.1978.
 - 24 ADCB, P278-1: referat fra mødet skrevet af Sigfred Andresen den 5.11.1978; breve fra Traugott Møller til Sigfred Andresen, Karl Otto Meyer og H.P. Clausen den 3.11.1978 og 8.11.1978.
 - 25 Ibid.
 - 26 ADCB, P278-1; korrespondance mellem Traugott Møller og især Sigfred Andresen i perioden fra november 1978 til maj 1979.
 - 27 ADCB, P278-1; breve dateret 2.8.1978 og 7.10.1978 fra Traugott Møller til Ernst Vollertsen.
 - 28 ADCB, P278-1; brev dateret 7.10.1978 fra Traugott Møller til Ernst Vollertsen.
 - 29 ADCB, P278-1: brev dateret 13.10.1978 fra Ernst Vollertsen til Traugott Møller med et vedhæftet udkast til en vel-

- komstartikel til det første nummer af *Slesvigland*.
- 30 ADCB, P278-1; Brev dateret 15.10.1978 fra Traugott Møller til Sigfred Andresen og Karl Otto Meyer.
 - 31 ADCB, P278-1; Brev dateret 15.10.1978 fra Traugott Møller til Karl Otto Meyer og Sigfred Andresen.
 - 32 ADCB, P278-1; Brev dateret 17.10.1978 fra Ernst Vollertsen til Sigfred Andresen og Karl Otto Meyer.
 - 33 Ibid.
 - 34 ADCB, P411-2; brev dateret 19.10.1978.
 - 35 ADCB, P278-1; Brev dateret 16.3.1979 fra Traugott Møller til Sigfred Andresen, Karl Otto Meyer og H.P. Clausen.
 - 36 ADCB, P411-2; Brev dateret 6.4.1979 fra Traugott Møller til Ernst Vollertsen.
 - 37 ADCB, P278-1; Brev dateret 13.4.1979 fra Ernst Vollertsen til Traugott Møller.
 - 38 ADCB, P278-1; Brev dateret 20.10.1979 fra Traugott Møller til Ernst Vollertsen.
 - 39 ADCB, P278-1; Brev dateret 16.3.1979 fra Traugott Møller til Sigfred Andresen, Karl Otto Meyer og H.P. Clausen.
 - 40 ADCB, P278-1; Brev dateret 28.3.1978 fra Sigfred Andresen til Traugott Møller.
 - 41 ADCB, P278-1: Breve dateret 23.5.1979 og 25.5.1979 fra Sigfred Andresen til Traugott Møller.
 - 42 ADCB, P278-1: Brev dateret 26.5.1979 fra Traugott Møller til Sigfred Andresen.
 - 43 ADCB, P279-1; Brev dateret 29.5.1979 fra Traugott Møller til Karl Otto Meyer og Rolf Lehfeldt.
 - 44 Erik Møller og Traugott Møller var ikke i familie med hinanden.
 - 45 ADCB, P279-1; Plan for *Slesvigland* dateret 7.6.1979 udarbejdet af Erik Møller.
 - 46 Ibid.
 - 47 ADCB, P29-28; Brev dateret 13.5.1963 fra Otto Lippert til Heinrich Fischer og Berthold Bahnsen samt udkast til forretningsplan dateret 1.6.1963.
 - 48 Fla.de, 9.5.1979.
 - 49 *Slesvigland*, 1. årgang, nr. 1, 1980.
 - 50 Ibid.
 - 51 Ibid.
 - 52 ADCB, P279-1; brev dateret 19.3.1980 fra Traugott Møller til Erik Møller.
 - 53 IRFI, 1985, s. 5-7.
 - 54 IRFI, 1985, s. 8-9.
 - 55 IRFI, 1985, s. 18-19.
 - 56 IRFI, 1985, s. 2, 7, 10 og 11.
 - 57 IRFI, 1985, s. 10-11.
 - 58 Fla.de, 27.3.1980.
 - 59 IRFI, 1985, s. 9.
 - 60 IRFI, 1985, s. 3-5.
 - 61 IRFI, 1985, s. 22-24.
 - 62 IRFI, 1985, s. 11-12.
 - 63 ADCB, P. 278-2.
 - 64 *Slesvigland*, 1980, nr. 2.
 - 65 ADCB, P. 278-2; Brev dateret 16.8.1979 fra Erik Møller til Sigfred Andresen.
 - 66 Fla.de, 18.04.1980.
 - 67 Fla.de, 17.04.1980.
 - 68 Ibid.
 - 69 Ibid.
 - 70 Fla.de, 9.5.1980.
 - 71 Kühl, 2009, s. 270.

Zusammenfassung

Dieser Artikel beschäftigt sich mit den Hintergründen der Zeitschrift *Slesvigland*, die im Zeitraum 1980-2010 kostenlos an alle Haushalte in Südschleswig verteilt wurde. Die hintergründigen Interessen werden analysiert, ebenso die Schwierigkeiten, die mit dem Projekt verbunden waren.

Der wohlhabende Traugott Møller stand hinter diesem Projekt, er wollte damit die südschleswigsche Bevölkerung auf die dänische Vergangenheit dieses Bereichs aufmerksam machen. Langsichtig war es sein Ziel zur Trennung von Schleswig und Holstein beizutragen. Von deutscher Seite stieß das Projekt *Slesvigland* auf heftige Kritik.